

Source; Saying Kaddish on a Parent

Stage # 1

אליהו זוטא פרשה י"ז - אמר ר' יוחנן בן זכאי; "פעם אחת הייתי מהלך בדרך. מצאתי אדם אחד שהוא מלקט עצים. דברתי לו, ולא החזיר לי (דבר), ואחר כך בא אלי ואמר לי; "אני מת ולא חי." אמרתי לו- "אם מת אתה, עצים למה לך?" אמר לי; "רבי- האזין לי עד שאומר לך דבר אחד; כשהייתי חי, אני וחבירי בפלטרי היינו עוסקים. כשבאנו כאן, גזרו עלינו גזר דין שריפה, כשאני מלקט עצים שורפין את חברי, וכשהוא מלקט עצים שורפין אותי." אמרתי לו; "דינכם עד מתי?" אמר לי- "כשבאתי לכאן, הנחתי אשתי מעוברת, ויודע אני שזכר הוא. בבקשה ממך; הוי זהיר בו משעה שנולד, עד שיהיה בן חמש שנים. הוליכהו לבית רבו למקרא. בשעה שהוא אומר "ברוך את ה' המבורך", מעלין אותי מדינה של גיהנם.

Stage # 2

מסכת כלה רבתי ב/ט - איבעיא להוא; **מכפרין עון אבות, או לא?** תא שמע- דר' עקיבא נפק להווא אתרא. אשכחיה להווא גברא דהוה דרי טונא רבה על כתפיה, ולא הוה מצי לסגויי ביה, והוה צוח ומתאנח. אמר ליה- "מאי עובדיתיך?" אמר ליה- "לא שבקנא איסורא דלא עבידנא בהווא עלמא, ועכשיו איכא נטורין עילון ממונין, ולא שבקין לי דאינוח." ... אמר ליה; "אימא לי מה דקא מנחת." אמר ליה- "שבקית איתתא מעברתא." אזל ר' עקיבא, ועאל בהווא מדינתא... אזל לביתיה, אשכח אתתיה מעוברתא. נטרה עד דילדא, אזל מהליה, לכי גדל אוקמיה **בבי כנשתא לברוכי בקהלא**. לזמן אזל ר' עקיבא להווא אתרא. איתחזי ליה. אמר ליה- "תנוח דעתך שהנחת את דעתי."

ספר אור זרועו [ב], הלכות שבת סימן נ-מ מעשה בר' עקיבא שראה אדם אחד שהיה ערום ושחור כפחם, והיה טוען על ראשו כטען עשרה טעונין, והיה רץ כמרוצת הסוס. גזר עליו ר' עקיבא, והעמידו, ואמר לאותו האיש; "למה אתה עושה עבודה קשה כזאת? אם עבד אתה ואדונך עושה לך כך= אני אפדה אותך מידו. ואם עני אתה = אני מעשיר אותך. "א"ל; "בבקשה ממך; אל תעכבני, שמא ירגזו עלי אותם הממונים עלי." "א"ל- "מה זה ומה מעשיך?" אמר לו "אותו האיש מת הוא, ובכל יום ויום שולחים אותי לחטוב עצים, ושורפין אותי בהם. "וא"ל; "בני, מה היתה מלאכתך בעולם שבאת ממנו?" "א"ל- "גבאי המס הייתי, והייתי מראשי העם, ונושא פנים לעשירים והורג עניים." "א"ל- "כלום שמעת מן הממונים עליך אם יש לך תקנה?" "א"ל- "בבקשה ממך; אל תעכבני, שמא ירגזו עלי בעלי פורענות, שאותו האיש אין לו תקנה, אלא שמעתי מהם דבר שאינו יכול להיות; **שאינמלי היה לו לזה העני בן, שהוא עומד בקהל ואומר "ברוך את ה' המבורך", ועונין אחריו "ברוך ה' המבורך לעולם ועד", או יאמר "יתגדל" ועונין אחריו "יש"ר מברך" = מיד מתירין אותו האיש מן הפורענות, ואותו איש לא הניח בן בעולם, ועזב אשתו מעוברת, וא";** אם תלד זכר= מי מלמדו, שאין לאותו האיש אהוב בעולם. באותה שעה **קיבל עליו ר"ע לילך ולחפש** אם הוליד בן כדי שילמדו תורה ויעמידו לפני הצבור... והלך ושאל עליו. כיון שבא לאותו מקום. שאל עליו. "א"ל; "ישתחקו עצמותיו של אותו הרשע." שאל על אשתו. "א"ל; "ימחה זכרה מן העולם." שאל על הבן. אמרו; "הרי ערל הוא! אפי' מצות מילה לא עסקנו!" **מיד נטלו ר"ע ומלו** והושיבו לפניו, ולא היה מקבל תורה עד שישב עליו מ' יום בתענית. יצתה בת קול ואמרה לו; "ר' עקיבא! לך ולמד לו!" הלך ולמדו תורה, וק"ש, וי"ח ברכות, וברכת המזון, **והעמידו לפני הקהל, ואמר; "ברוך את ה' המבורך", וענו הקהל "ברוך ה' המבורך לעולם ועד", "יתגדל יהא שמיה רבא!"** באותה שעה, **מיד התירו המת מן הפרעניות**. מיד בא לר"ע בחלום, ואמר; "יהר"מ ה', שתנוח דעתך בגן עדן, שהצלת אותי מדינה של גיהנם." מיד פתח ר"ע ואמר; "יהי שמך ה' לעולם ה' זכרך לדור ודור." וכן מצא מורי ה"ר אלעזר מוורמשא דתנא דבי אליהו רבא, **דקטן האומר "יתגדל" = מציל אביו מן הפורענות.**

Stage # 3

ספר כלבו 2 [סימן קי"ד]- ועל מה שנמצא **באגדה** שפעם אחת פגע רבי פלוני במת אחד שהיה מהלך ומקושש קוצים....

שו"ת הריב"ש 3 **סימן קט"ו** - ונהגו בספרד לומר "קדיש דרבנן" מי שמת אביו **כל שנת אבולו**, על ההוא מעשה שראהו לאביו שהיה נדון שהיה פחמי....תשובה: **ההגדה היא אינה בגמרא שלנו**; ואולי בספרי הרבות או בתנחומא. אבל מצאתי בספר **אורחות חיים**, שחבר החכם **רבי אהרן הכהן** ז"ל, וזה לשונו; טעם תקנת הקדיש שאומר על אביו ועל אמו' כתב **הר"ם נ"ע**; מצוה לומר קדיש על אביו ואמו. ... ותקנו ז"ל לומר קדיש על מה שנמצא בהגדה: פעם אחת פגע רבי פלוני במת אחד שהיה מקושש עצים.... אמר לו: "אין מי שיצילני, אם לא שיאמר בני קדיש, או יפטייר בנביא לכבוד השם בעבורי; ואם יעשה כן, ידעתי כי זכותו תעמוד עלי ויגן בעדי." ויבא רבי פלוני, ויגד זה לבנו של מת, ויעש ככל אשר אמר. לימים, נגלה אל החכם הנזכר פעם אחרת, ויאמר לו; "תנוח דעתך, שהנחת את דעתי." ועל זה, פשט המנהג לומר בנו של מת **קדיש בתרא** כל י"ב חדש, וגם להפטייר בנביא. ויש מתפללין בכל מוצאי שבת תפלת ערבית, לפי שבאותה שעה חוזרין הפושעים לגיהנם, ששבתו בשבת, ואפשר שיגן עליהן זכות אותה תפלה, וכן יהי רצון. עד כאן בספר הנזכר.

1 ר' יצחק ב"ר משה, וינה, אוסטרליה 1180-1250. היה תלמיד הראב"ה ועוד מבעלי התוספות, ורבה של המהר"ם מרוטנבורג ושל עוד מאחורוני בעלי התוספות.

2 ר' אהרן הכהן מלוניל, פרובנס, מאה ה"ג ספרד עד הגירוש. עבר לאי מיוורקה ונפטר בערך ב1330. הכלבו הוא כנראה המהדורה הראשונה של הארחות חיים.

3 רבי יצחק בר ששת פרפת, ברצלונה 1326-1408 אלג'יר, תלמיד מובהק של הר"ן. מאות מפסקיו משמשים מקור לפסקי השלחן ערוך של ר' יוסף קארו.

Explanation/Summary

רבינו בחיי 4 [דברים כ"א/n] - "כפר לעמך" - דרשו **בפסיקתא**: אלו החיים שמתכפרין בממונ, "אשר פדית" = אלו המתים שמתכפרין בממונ החיים. ולמדנו מזה, שההקדשות שנוהגין החיים להקדישם בעד המתים **שיש להם תועלת למתים**, וכל שכן אם הבן מקדיש בעד אביו שהוא זכות לאביו להיות אוכל הבן פירותיו, **והוא הדין לאומר בשבילו "קדיש"**, או שום ברכה בבית הכנסת **בצבור**, וכמו שאמרו באגדה באותו מעשה של רבי עקיבא, וכדאיתא במסכת כלה...

In the Codes

בית יוסף [יו"ד שע"א/ג] - כתב **הכל בו** על מה שנמצא בהגדה... והמעשה הזה הוא **בזוהר** [חדש] בסוף פרשת אחרי מות:

הרמ"א [יו"ד שע"א/ד] - ונמצא **במדרשות** לומר **קדיש** על אב (כל בו, וריב"ש בשם תנחומא וספרי, ובחיי בשם מסכת כלה, וב"י בשם הזוהר, ובא"ר בשם תנא דבי אליהו רבא); ע"כ, 1) נהגו לומר על אב ואם קדיש בתרא י"ב חדש, 2) וכן נהגו להפטיר בנביא, 3) ולהתפלל ערבית במוצאי שבתות שהוא הזמן שחוזרין הנשמות לגיהנם, וכשהבן מתפלל ומקדיש ברבים, פודה אביו ואמו מן הגיהנם.

Is it a "חיוב"/Obligation to be Chazzan or not?

שולחן ערוך [או"ח נ"ג/כ] - אם אחד רוצה לומר תפלה בשביל אביו [משנ"ב ס"ק נ"ט - פי' שמת לבו, ורוצה להתפלל כדרך האצלס כי תפלה היא יותר מלואה מאמירת ה"קליט"] ואחד רוצה לומר בשביל אחר; מי שירצה הקהל שיאמר התפלה, הוא יאמר.

הסבר **המשנה ברורה** [שם o-o, א, o] בשם **המג"א** - הטעם, דדוקא קדיש יכול לומר בשביל אביו ואין רשות ביד הקהל לדחותו, אבל לא יכול להיות שליח הקהל להתפלל על כרחם. ולענין זה... **הולכין אחר רוב** ... יש מקומות [שער הציון נ"ל - כעין זה ב**אליה רבה** סימן קל"ב ו**פרי מגדים** שם] שיש להם תקנה בבהכ"נ שאין מניחין לאבל להתפלל כל השבוע לפני התיבה כ"א להש"ץ הקבוע שלהם; אין לדחות התקנה [ונעשית מפני ע"ה שאינם יודעים ומבינים הברכות והתפילות, ואומרים טעות, ואיכא זילותא לכך. תקנו אפילו על היודעים שלא יתפללו משום דלא ליתי לאנצויי]. אכן, במקום דליכא תקנה ומנהג קבוע = **מצוה לקהל להניח לאבל להתפלל שהוא נחת רוח למת ומצילו מדינו של גהינם**. ומיהו, ודאי כשאין יכול לחתוך האותיות וכדומה = אין לו להתפלל לפני העמוד. כתב המ"א; אם יש אבל ומוהל = נדחה האבל מן התפלה מחמת המוהל, ויום שמת בו אביו ואמו, שקורין "יארציט" דוחה למוהל ולאבל. וכל זה שאין הקהל מקפידין ע"ז, אבל יש רשות ביד הקהל לבחור עליהם מי שירצו: ובתפלת מעריב, שהיא אינו כנגד תמידים רק כנגד איברים ופדרים, אפשר דא"צ דעת בעלים ואין הקהל יכולין לעכב לאבל להתפלל מעריב דמצוה שיתפלל מי שמת לו אביו ואמו ומ"מ ודאי אין להתקוטט בשביל שום מצוה עם הצבור...

הרמ"א [או"ח נ"ג/כ"ב] - ואין לאדם להתפלל בלא רצון הקהל. וכל מי שמתפלל בחזקה ודרך אלמות = אין עונין "אמן" אחר ברכתיו [בנימין זאב ס' קס"ג ואגודה פרק כיצד מברכין].

הסבר **המשנה ברורה בשם הדרכ"מ/מגן-אברהם** [ה"ו] - ואין לאדם להתקוטט בעבור שום מצוה, כגון גלילות ס"ת וכיוצא בו, שהרי שנינו; "הצנועים מושכים את ידיהם מ"לחם הפנים", והגררנים חוטפים, ואכילת לחם הפנים הוא מצוה, ופשוט דדוקא אם המצוה תתקיים ע"י אחר...

Conflict

שו"ת מהר"ם מינץ [פ] - יען אשר ראיתי בכמה מקומות, יש חילוקים בין תושב ובין אורח בקדיש יתום ובתפילה תוך י"ב חדש למיתת אב או אם;

יש מקומות, מנהגם תושב דוחה את האורח מלהתפלל ולומר קדיש יתום, כ"א פעם ראשונה.	וכן יש יתר חילוקים, מי שהוא תוך ז' או תוך ל" או תוך י"ב חדש,	וכן מי שבא לו יום שמת בו אב או אם, איזה מהן קודם ומי נדחה מפני מי.	ויש מקומות מנהגם דמשפט אחד לגר ולאזרח הארץ,
--	--	--	---

לכן נתבקשתי פה מאת ק"ק בבנבערק, לסדר הדבר כדי דלא אתי לאנצויי, וכן הוא ראוי ונכון, כי תמיד בא אילו חילוקים; זה אומר בכה וזה אומר בכה. ולא ראי זה כראי זה, ולא ראי זה כראי זה, י"א בכה מנהגא וי"א בכה מנהג, ולפעמים נתבטן התמיד ע"י כן. ואיכא נמי **טירחא דציבור** לעכבם עד שיפוש, ומאד חשו חכמים על טורח ציבור, כדאיתא ביומא, ובסוטה, דכהן גדול ביום הכיפורים קורא אחרי מות בס"ת... כדאי נמי ס"פ תפילת השחר, תניא, טעה ולא הזכיר של ר"ח שחרית, אין מחזירין אותו... א"ר יוחנן בציבור שאני. מפרש בה"ג דהכי פירש בש"צ משום טירחא דציבור, אבל יחיד הדר כו', וכן איתא באלפס בתוספ' דר"ה פרק בתרא ז"ל... חוזרין ותוקעין על סדר הברכות קשר"ק פ"א, קש"ק פ"א, קר"ק פ"א וכו', ובדין הוא שיהא תוקעין על סדר הברכות ג"פ לכל א', ודי להם לתקוע קשר"ק פעם אחת כו', כדי שלא להטריח על ציבור עכ"ל. על כן אבא לסדר הדבר אי"ה.

1) ראשית הדבר - **האי פלוגתא אם תושב דוחה את האורח אם לא תולה במנהג**; יש מנהג במקצת מקומות משפט א', ויש מקומות דאורח נדחה מפני תושב, כי יציבא בשמי שמיא, וגירא בארעא, ונהרא נהרא ופשטיה... וכן גלוי וידוע, דמנהג פה ק"ק בבנבערק וביתר קהילו באילו מדינות, **דתושב דוחה את האורח** רק פעם ראשונה יש לו רשות להתפלל ולומר פעם אחד קדיש יתום, וכן לאחר ל' יום, (הג"ה, וכן שמעתי מרבותי שפסקו, דכל אחר ל' יום, יש לאורח כח ורשו' להתפלל ולומר קדיש פ"א. הג"ה). אך הא דפורסי' על שמע בבקר בקדיש בערב על פתח ב"ה, לא שמעתי מנהג מקויים שגם בזה אורח נדחה, וי"א בזה אורח ותושב שוה. לכן אמינא, מאחר דלא מקויים אותו מנהג ורפווי בידן, אמרינן הבו דלא לוסף עליה, כי כבר נפסק הדין ע"פ ר"ג מהר"ם ס"ל מווינא, משפט אחד יהיה. וכן ראיתי רבותי פוסקים במקום עיר חדש' שבאו שמה נקטואי מעלמ', ורצו לקבוע שמה מנהגם, דנכון הוא לקבוע מנהג' משפט א' יהיה. וגם אני שמעתי על ההיא קדיש דעל פתח ב"ה חילוקי דיעות, אפי' בשני אבילים תושבי', או שניהם אורחים, י"א דאין חולקים אותה קדיש ע"פ הגורל כסדרן, כמו תפילה וקדיש יתום לפני התיבה, כיון דאין קבוע, אלא כל הקודם זכה. וי"א, גם בזה גורל וחלק. (הג"ה, וקשה לי מ"ש האי מהאי, ונ"ל לפי הנהג דאמרי' אין שם מנהג קבוע על פתח ב"ה, משו' דאותו קדיש אינו קבוע, וכמה פעמים בטל והוי כמלתא דלא שכיח', דלא חשו חכמי' לעשות בה תקנתה לדחות אורח גם מזה. ועוד כדי שלא יהא אורח נדח' לגמרי ממצוה המוטלת עליו ולעשות נחת רוח לנשמות אביו, וכן שלא יאמרו האי גברא לאו בר כפרה הוא ח"ו, לכן הניחו לו חכמי' מקום לקיים מצות כיבוד ודבר כפרה הוא. עכ"ה).

ולא נ"ל להיות דינא כל דאלים גבר, וכל הקודם בהן זכה, כי אתי לאינצויי, ובא לידי קטט לקלקול רב ועצום ח"ו, ומאד חשו חכמים ע"ז מפני דרכי שלום... וכן אבא אל שער המלך ית', לעשו' תקנה לסדר כדי שיהא שלום בארמנותינו היכל הקדש, ונעשה המצוה כתיקונה לש"ש, בלא ריב וקטטה. ראשי' דבר, פה ק"ק בבנבערק **תושב דוחה אורח היכא דהם שוים**, כאשר אבאר אי"ה, וכן יהא משפטו ודינו, היכא שיש ב' אבילים על אב או אם, רחמנא ליצלן. והם שניהם תושבים או נכרים, ושניהם תוך ז' או תוך ל' או תוך י"ב חדש יחלקו בגורל כל התפילות והקדישות, הן לפני העמוד או לפני פתח ב"ה. ואם אחד תוך ז' ואחד תוך ל', דוחה בן ז' בן ל', מכ"ש שדוחה בן י"ב חדש, ויאמר בן ז' קדיש כל אותה שבת. ואם אירע לאדם באותו שבת יום מיתת אב או אם שקו' בל"א יאר צייט, גם הוא נדחה בפני בן ז' ולומר קדיש כל השבת (פי', מיום הקבורה ולא מיום שיודע אם הוא אחר ז' כו', הגה). אך במ"ש, יכול להתפלל ולומר קדיש, אותו אדם שאירע לו מיתת אב או אם בשבת, ולא אמרי' ע"ז, עובר זמנו בטל קרבנו, כלומר אפי' יש אבילים בב"ה שהן תוך ל' או תוך י"ב חדש לא יוכלו למחות בו מלהתפלל או לומר קדיש במ"ש. וכן אם אפי' אם הבן ז' הוא נכרי, דוחה את התושב בן ל', או יום שמת בו אב או אם, מכ"ש בן י"ב חדש כל אותו שבת ויאמר הבן ז' קדיש כל אותו שבת. אך אם הבן ז' קטן שאינו בר מצוה, והולך לב"ה כל ז' לומר קדיש, אז מי שאירע לו יום מיתת אב ואם תוך אותו ז', אומר קדיש יתום פעם אחת. וכן אם תושב ונכרי שניהם בני ז', גם בזה יחלקו בגורל אותה קדישות של אותו שבת, כי בזה שהוא תוך ז' אין שום עלייה או הקדמה לתושב על אורח.

ואם אחד תוך ל' ואחד תוך י"ב חדש תושבים, דוחה בן ל' את בן י"ב חדש בתפיל' וקדיש לפני העמוד, אך בקדיש ופריס' שמע שאומר על פתח ב"ה שניהם שוים בו ויחלקו אותו בגורל. ויום שמת בו אב או אם לתושב, דוחה בן ל' מכ"ש בן י"ב חדש לתושב, כל אותה יום התענית, דהיינו תפילת ערבית שחרית ומנחה, וכן הקדישות של אותו יום שאומרים לפני העמוד. אך הקדיש ופריסת שמע שעל פתח ב"ה יחלק בגורל, אבל אין לו זכות לחלק לא במנחה לפני התעני' ולא בערבית אחר התעניות. ואם התושב בן ל' או י"ב חדש, והנכרי אירע לו יום שמת בו אב או אם, אז הנכרי יש לו כח להתפלל תפילה אחד וקדיש אחת לפני העמוד, וקדיש ופריסת שמע יחלקו בגורל. ואם הנכרי תוך ל', ותושב בן י"ב חדש, אז יחלקו התפילות ובקדישות בין לפני העמוד, בין בפתח ב"ה, תושב ונכרי כל אותן ל' יום, אך בזה יש עליו וריוח לתושב על נכרי, אם שניהם בני ל', או שניהם בני י"ב חדש, או שניהם יום שמת בו אב או אם, בזה דוחה התושב הנכרי לגמרי מלהתפלל ולומר קדיש לפני העמוד, אך בפריסת שמע ובקדיש בפתח ב"ה שניהם שוים ויחלקו בגורל. ואם שניהם נכריים דינם כשתי תושבים ככל המפרש לעיל.

וכן יש לפעמים ג' או ד' בני אדם, שאירע להם ביום אחד יום מיתת אביהן או אמן, ואין באותו יום כ"א ב' קדישות לפני העמוד, אז תפילת ערבית וקדיש יתום של סיום יום התענית, יש להם להתפלל ולומר קדיש, דעל כה"ג י"ל הלילה הולך אחר היום, (הג"ה, וא"ת והא אפי' אם יש חמשה אבילים, יש להם קדישות בלא תפילות ערבית שלאחר התענית, כגון אחד המתפלל תפילת ערבית, ואחד קדי' יתום של ערבית, ואחד שחרית, ואחד קדיש, ואחד מנחה. וא"ק, דמרגל בפומה דכ"ע דקדיש יתום עיקר, וליתא אלא ב' קדישות, ולפעמים יש ג' כדלקמן. ועוד, דלפעמים יש שאינה רגילים להתפלל, ואין להם כ"א קדיש יתום. וא"ת, אמאי תיקנתי שיש להם להתפלל ערבית לאחר התענית, לא היה לי לתקן כ"א קדיש יתום של ערבי' אחר התענית, ולא תפילת ערבי', דא"ק, דא"כ דהוי כי חוכא ואיטלולה, ונרא' כסתרן שיש להם זכות בקדיש יתום שלאחר התענית, ולא יהא לה' זכות באות' תפילות ערבית. ע"כ הג"ה). וכן מי שלא היה לו פנאי לבא לב"ה יום מיתת אב או אם כו', שהיה בדרך וכה"ג, ובא לב"ה בתפילת ערבית באפוקי יומא, יכול לומר קדיש יתום שלאחר תפילת ערבית של סיום תעניות, וכן יש לו כח ורשות להתפלל תפילת ערבית, אבל אם בא קודם תפילת מנחה והתפלל תפילת מנחה, או אמר קדיש על הפתח, אז אין לו שום זכות בתפילת ערבית ובקדיש יתום של ערבית. וכן לפעמים יש ביום אחד ג' קדיש יתום כו', בשבתו' שאומר בהן פרקי', וכן ביום שאומרים בו מגילות, שיר השירים או רות וקהלת שאומר קדיש אחריהם, ואז מי שאירע לו באותו ימים מיתת אב או אם יש לו כח לאמר כל אותן קדישות כי כל הקדישות והתפילות של אותו יום הוא זוכה בהן והן שלו.

והיכא שיש הרבה אבילים, והם בני איש אחד או אם אחת להם, ויש עוד אחד שהו' אבל על אב או אם, ראיתי בתשובה אחת שהרב בני אדם מאב אחד חשבינן כולם כאיש אחד, ואותו שהוא בן יחיד נוטל חלק כנגד כולם, (הג"ה, והטע' מסתמ' דהאי גברא מיתנ' שיש לו בן יחיד צריך כפרה כמו אותו שיש לו בנים הרבה עכ"ל. הג"ה). אך אין נהגין כן, **כי המצווה מוטל נמי על החיים**, והוי בכלל **כיבוד אב ואם!** לכן; אילו הרבה בני אדם מאב ואם אחד חייב' בכיבוד אב, ואם כמו הבן יחיד, לכן יחלוקו בגורל כולם יחד, **מי שיש לו ג' בנים יאמרו ג' קדישו'**, והבן יחיד אומר קדיש אחד, וחוזר חלילה, וכן ראיתי רבותי פסקו כן הלכה למעשה.

וכן ראיתי בתשובת, היכא שיש הרבה אבילים, ויש מהן שרגילים להתפלל, ומהן שאינם רגילי' להתפלל, או יש שם קטנים שאינן יכולין להתפלל, אז מי שמתפלל אין אומר קדיש יתום, רק אותם שאינם רגילים להתפלל או קטן יאמר קדיש, כי התפילה נגד הקדיש ומשובח יותר מן הקדיש, אך גם בזה אין מנהגין כן, אך הקדיש יתום כולם שוים, והאי שיכול להתפלל זריז ונשכר לה, ולא נגרע ממנו ערכו וחלקו שיש לו בקדיש יתום.

וכן חילוק יש, מי שהוא דר בקהילה ומת שם, והניח חיים לכל ישראל, ויש לו בנים גדולים הנשואים ודרי' במקום אחר, והם באים תוך הקהילה שהאב או האם נקברי' שם, וע"ז יש מפטטים ואו' שהן חשובים כמו תושבים, כיון שהאב נקב' באותו קהילה ושילם שם קבורתו. וז"א כיון דחיוב התפילה והקדיש חובת החיים כדלעיל, לכן אין להם דין תושב רק אותם החיים הדרים תוך הקהילה. וכל דרי הקהילה נקראים תושבים, הן אותה שנותנים המס או משרתי הקהילה, ואפי' עניי העיר שיש להם שם דירתם בקביעות, כולם חשבינן כתושבים. ואם יש לבעל בית מלמד או שמש המושכר לחצי שנה או לשנה, והוא פנוי שאין לו אשה ובנים, אז בכל מקום באשר הוא שם, חשוב מקום דירתו, ויש לו דין תושבים, אבל אם יש לו אשה או בנים במקום אחר, אז אין לו דין תושב כי דירתו דירת עראי. ואם הבעל הבית מגדל יתום מאב ואם בתוך ביתו, הן בשכר או בתורת צדקה וגמילת חסד, אז אותו יתום כבני ביתו יש לו דין תושב, אבל אם יש לו אב או אם קיים וקיימי', והם במקום אחר, אז אותו קטן אינו חשוב כתושב, אפילו אם מגדלו תורת צדקה, מכ"ש אם הוא אצלו בשכר. ואם אדם קובע דירתו תוך הקהילה, אז משעה שהוא חייב לישא בעול עם דרי הקהילה חשוב תושב, אבל לא משעה שגמר פיסוק המס עם הגמון, אעפ"י שצריך ליתן המס להגמון, וכן איפכא מי שעוקר דירתו אז משעה שאינו חייב לישא בעול עם דרי הקהילה חשוב כאורח, אעפ"י שעדיין חיי' ליתן מס להגמון.

הנה ביארתי ביאור יפה רוב החילוקים ההיום ומצויי' בין איש ובין אחיו ובין גירו, והודעתי להם הדרך אשר ילכו בה, לכן נכון הוא לקרות כן לידע ולהודיע לבאר הספיקות הבאין בין גברא לגברא בלתי שיהיו ועיכוב וטירוד וטירחא דציבורא, ואם יבא שום חלוק דלא מבואר באיגרת הזאת, ודאי יש ללמוד מתוך חילוקים הפשוטים ומבוארים לעיל שאר חילוקים הדומי' לאלו, ועז"נ תן לחכם ויחכם עוד. ואיש על מקומו יבא בשלום.

שו"ת עבודת הגרשוני [ג"ו]- נדרשתי לאשר שאלוני לחוות דעי מרחוק בענייני קדיש ותפילה לתושבים ולאורחים... אין הזמן מסכים עמדי להאריך ולהראות פנים לכל צד ואופן כמראה האופן כדרכי להשיב לשואלי דבר, ומה גם שאין הנושא הזה סובל אריכות כ"כ. ע"כ, אבוא בקצרה הן בפלפול הן בסברא. ומעם העוזר האמתי אבקש עזרה להורות כשורה. ואני מתפלל תפלה קצרה. בעד כל מיתי ישראל שתהא נשמתם בצרור החיים צרורה.

ואען ואומר מבואר; נגלה בתשובות האחרוני' שבמקצת מקומות נוהגים **שאינן לתושב שום יתרון על האורח**; "משפט א' לגר ולאזרח" כתיב, ויש מקומות **דאורח נדחה מפני התושב** כי יציב בשמי שמיא וגיורא בארעא ונהרא נהרא ופשטא. והנה נראה מתוך השאל' שבעיר ראובן המנהג שהאורח נדחה מפני התושב א"כ לכאורה הדין עם התושב' המעכבי' לבני ראובן לומר קדיש ולהתפלל כתושב' דאית' בתשובו' ר' משה מינץ ס' פ' ז"ל מי שדר בקהלה ומת שם וחיים שבק לכל ישראל ויש לו בנים גדולי' הנשואי' ודרים במקום אחר והם באים תוך הקהילה שהאב או האם נקברי' שם על זה יש מפטטים ואומרי' שהם חשובי' כתושב' כיון שהאב נקבר שם באותו הקהילה ושילם שם קבורתו וזה אינו כיון דחיוב התפילה והקדיש חובו' החיים הם כדלעיל לכן אין להם דין תושב רק אותן החיים הדרים תוך הקהילה כו' עכ"ל. הרי לפנינו שלענין התפילה וקדיש אין אנו הולכין אחר זכות המת כי הקדיש והתפילה חובות החיים הוא א"כ אין לבני ראובן דין תושבים מצד אביהם שנקבר שם ושילם הקבורה וכיוצא בזה. ואם באנו לזכותם מצד שהם עצמם סייעו בבנין ב"ה בנפשם ובמאדם שנתנו נדבות כנ"ל גם זה אינו דהא איתא בתשוב' ר"מ מינץ הנ"ל בהג"ה ז"ל ראיתי פסק מהורר"י מולין ז"ל דיהיב טעמא לשני מנהגים דנהו דנהגי משפט א' כו' טעמיהו משום דאמרינן פ' בני העיר אמר שמואל בר נחמני אר"י לא שנו אלא ב"ה של כפרי' אבל של כרכים כיון דמעלמא אתו ה"ל דרבי' ולא מצו לזבוני כו' ואיתא במרדכי ז"ל אבל בשל כרכים מקום סחורה ורגילות לבוא שמה רבים מסתמא כ"ע נתנו בבנינו שהרי נתקנו לצורך רבים כו' ומעתה סתם ב"ה בקהלות חשוב כשל רבים כיון שבאו שמה אורחים אמרינן מסתמא דכ"ע נתנו בבנינו לכן יש לאורח זכות בכל מילי דב"ה כמו תושב. והנה דסברי דאורח נדחה ס"ל דכל מילי דמתא מוטל על בני העיר לתקן בדק ב"ה וליתן מס של ב"ה בכל שנה וכן כל בני העיר צריכין ליתן לשרי העיר מסים ועולים להחזיק מעמד הקהילה דאל"כ בטלי ובא ב"ה בידי גוים לכן דין הוא דתושב דוח' את האורח כו' עכ"ל. הרי לפנינו לפי הנוהגי' שהתושב דוחה את האורח אין אנו משגיחים במה שהאורח נתן ממון לצורך בנין ב"ה אלא מכל מקום תושבי העיר הם העיקר שהם מחזיקין מעמד הקהילה לכן דין הוא דתושב דוחה את האורח ממילא אין לנו לזכות בני ראובן וליתן להם דין תושב' גם משום שסייעו בבנין ב"ה ונתנו נדבות לפדיון ב"ה ואזדו להנהו שני טענות של בני ראובן א' מה שרצו לזכות משום שאביהם נתן ממון הרבה לצורך ב"ה גם נתן מסים מדי שנה בשנה אזדא ליה כי אין משגיחין בזה כי תפלה וקדיש חובות החיים הוא ב' שרצו לזכות משום שהם בעצמם סייעו בבנין ב"ה ונתנו נדבות לפדיון ב"ה אזדו ליה כי אין אנו משגיחים רק במחזיקי הקהילה כנ"ל כן נראה לכאורה:

אמנם באשר שבא בשאלה ז"ל ועכשיו אחר מיתת ראובן עדין הם נותנים מס כו' נראה לע"ד שכל אפי שוין שיש לבני ראובן דין תושבים לענין קדיש ותפלה כי הם מחזיקי' הקהלה בנתינת המסים כמו שארי תושבים. אעפ"י שידוע שאינם רוצים להשתקע שם כי היום או למחר לאחר זמן יקחו את שלהם וילכו להם מ"מ כ"ז שהם נותנים עדין מסים יש להם דין תושבים וראי' לדבר שמהר"ר משה מינץ כתב בסוף התשובה הנ"ל ז"ל וכן איפכא מי שעקר דירתו אז משעה שאינו חייב לישא בעול עם דרי הקהלה חשוב כאורח כו' עכ"ל משמע הא כל זמן שחייב עוד לישא בעול עם דרי הקהלה אף על פי שאנו יודעים שעוקר דירתו מ"מ דין תושב יש לו ממילא הדין עם בני ראובן כיון שנותני' עדיין מס עם דרי הקהלה דין תושבים יש להם חדא ועוד קאמינא שיש לזכות לבני ראובן שהם נחשבי' כתושבים לענין הנ"ל מצד טענתם שטענו שלאביהם יש זכות זה שיהיו בניו כתושבים לענין קדיש ותפלה ומה שדחינו זכות זה ממ"ש הר"מ מינץ דקדיש ותפלה חובת החיים הוא אני אומר מה שנדחה חזר ונראה כשנדקדק יפה כי מהר"מ כתב ז"ל יש מפטפטים כו' ז"א כיון דחייב התפלה והקדיש חובת החיים כדלעיל עד כאן לשונו כאשר העתקנו לעיל משמע אם לא הוה החיוב והתפילה והקדיש חובת החיים משום כבוד יפה היו מפטפטים שיהיה להבנים ההם דין תושבים כיון שאביהם נקבר שם וישלם הקבורה ואם נדקדק מי הכריחו לומר סברא זו נראה לע"ד שמהר"מ הראה ההכרח באצבע במ"ש כדלעיל ורצונו לומר שלעיל מיניה כתב שלשה אבלים בני איש א' וא' הוא בן יחיד נוהגים שהג' יאמרו ג' קדישים והבן יחיד יאמר קדיש א' וטעמא של המנהג הוא כי המצוה מוטל על החיים והוי בכלל כבוד אב ואם ע"ש וכן כתב מהר"ק בשורש ל' ז"ל מצינו שאמירת הקדיש תלוי בחיוב הכיבוד שהרי אמרו הפוסקים ששני אחים נוטלים ב' חלקים בקדיש משום שכל אחד חייב בכבוד אביו כו' עכ"ל הרי ההכרח לסברא זו הוא מהא דאמרינן ששני אחים נוטלים ב' חלקים ממילא כשנאמר טעם אחר מספיק על המנהג שנהגו ששני בניו נוטלים ב' חלקים אין סברא זו מוכרחת כלל ויפה מפטפטים שיהיה להבנים שבאים שמה דין תושבים:

והנה מצאתי וראיתי **במהרי"ל** בהלכות תפלה שכתב ז"ל; שאלו למהר"ל ז"ל על קדיש יתום שהי' שם שלשה אחים ואחר ושאל האחר אם יפיל גורל נגד כולם או כנגד אחד מהם ויפטור מכולם והשיב שצריך להגריל נגד כל א' וא' **דזכות אביהם עומד לו שזכה לבנים הרבה** עכ"ל. הרי לפנינו שס"ל למהר"ל לטעם אחר למה ב' בנים יטלו ב' חלקים ולא משום שתלוי בחיוב הכבוד א"כ יש לנו לומר לפי סברתו של מהרי"ל וטעמו שיפה מפטפטים שיהיה להבנים שבאים לשם דין תושבים וא"כ הוא דס"ל למהר"ל כיש מפטפטים הוה דבר זה כספיקא דדינא ובמקום ספק נראה לע"ד לזכות בני ראובן כיון שמצד הדין התושב והאורח שוים כי משפט א' לגר ולאזרח כתיב ובמקום שאין שם מנהג כגון עיר חדשה שבאו שמה נקוטאי מעלמא ורצו לקבוע שם מנהג נכון הוא לקבוע מנהג משפט א' כו' כמו שכתב כל זה ר' משה מינץ בתשובות הנ"ל ע"ש א"כ במקו' ספיק' יש להעמיד הדבר על דין תורה וק"ל ועדין יש לבעל דין לחלוק ולומר אחרי שמה"ריק ומהר"מ מינץ ס"ל האי סברא שתפלה וקדיש חובת החיים הוא א"כ ה"ל למהר"ל יחיד לגבי רבים אף אנו נאמר הרי מהר"מ כתב שמצא בתשובה א' ששני בנים לא יטלו כי אם חלק א' אע"פ דלא ס"ל כוותיה אי משום טעמא דמהרי"ל או שארי טעמים מ"מ מצרפינן ליה להאי מלתא וק"ל הרי שאותו הפוסק נמי לית לי' האי סברא שקדיש ותפלה חובת החיים הוא א"כ ה"ל תרי לגבי תרי ואם נפשך לומר הרי מהרי"ק כתב כן בשם הפוסקים ומעוט פוסקים שנים א"כ ה"ל רובא דסבירא לי' האי סברא אף אנו נאמר יש לנו לצרף המפטפטים שהביא מהר"מ ומה גם שקרוב לומר מ"ש מהר"ק בשם הפוסקי' אין כוונתו אלא אגוף הדין אבל טעמ' דמילת' כתב הוא מעצמו וטעם זה אינו מוכרח כי יש לומר דהפוסקי' ס"ל טעמו של מהר"ל הנ"ל ועוד בה שלישיית יש להביא דמות ראי' שיש לבני ראובן הנ"ל דין תושבי' לענין קדיש ותפלה מהא דאיתא בתשו' מהרי"ל סי' ל"ו שהביא כמה ראיות למנהג שנהגו שהתוש' דוחה את האורח וחד מיינייהו הוא מהא דאמרינן לענין הלוואת שבני העיר יכולין ורשאי' למחות באיש נכרי להלוות לנכרי ע"ש א"כ כיון שהוא מביא ראי' לענין קדיש מענין הלוואה נאמר דיו לבא מן הדין להיות כנדון מה התם גבי הלוואה אם בא א' לגבות אשראי במקום אחר יוכל ורשאי להרויח כדי חיותו (כהסכמות הפוסקים) כי חששו חכמים לכדי חיוו כמ"ש המרדכי אף אנו נאמר אם לחיי שעה חששו חכמים מכ"ש שיש לחוש לחיי עה"ב וליתן לו מקום לקיים מצות כיבוד וק"ל כן יש להביא דמות ראי' לנדון דידן כללא דמילתא שלעד"נ שהדין עם בניו של ראובן הנ"ל אם לא שיבררו התושבים שם שיש מנהג קבוע שבניו של מת שבאים לשם ממקומות אחרים אין להם דין תושבים ובלתי ספק שא"א לברר דבר זה כי המנהג צריך שיהיה קבוע ע"פ ותיקון ועל פיהן נהגו כן וענין זה אינו מצוי כל כך אף גם אם אירע שפעם א' או שתיים נהגו כך בשביל זה לא יחשב זה מנהג קבוע כי אם בדבר שמצוי ורגיל ומעשים בכל יום. כמו שכתב כל זה מהרי"ק בשורש הנ"ל גם כן לענין קדיש בני בנים עבור אבי זקנם ע"ש כי האריך.

זה מה שנראה לע"ד ע"פ שורת הדין והסברא ישרה כי גיורי אלו יציבא נינהו מ"מ כדי שלא ליתו לאנצויי דעתי נכונה לעשות פשרה (כמ"ש ג"כ בשורש הנ"ל לענין אמירת קדיש בני בנים עבור אביה' זקנם ע"ש) דהיינו שכל א' וא' מן התושבי' יאמר ב' קדישי' וכל א' וא' מבניו של ראובן שדרים במקומות אחרים יאמר קדיש א' וכן חוזר חלילה מלבד הקדיש הראשון שיאמרו כשיבואו לשם גם פריסת שמע והקדישי' על הפתח בערב אינו בכלל הפשרה רק יד כול' שוה בהם ועיין בתשובות מהר"ר משה מינץ הנ"ל ותמצ' טעם לדבר זה ל"נ הגון למען האמת והשלו' ומי שרודף שלום יהא שלוה בארמנותו ובחילו שלום כ"ד הטרוד גרשון אשכנזי.